

РІК У ТРАДИЦІЙНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦІВ:
ПРАГМАТИКА І ФОЛЬКЛОРНА СЕМАНТИКА

В українській традиційній культурі основною одиницею вимірювання часу є рік. Мета дослідження – проаналізувати структуруючі функції цієї часової одиниці в народному календарі українців, простежити, як її осмислено в різних жанрах календарно-обрядового фольклору, які темпоральні та культурні чинники формують і впливають на прагматику й фольклорну семантику.

Ключові слова: рік, календар, календарний час, бінарна опозиція «початок–кінець», календарно-обрядовий фольклор.

Year is the main unit of time measuring in Ukrainian traditional culture. The purpose of the study is to analyze the structuring functions of this time unit in the folk calendar of Ukrainians, to consider its comprehension in various genres of calendar-ritual folklore, which temporal and cultural factors form and influence pragmatics and folklore semantics.

Keywords: year, calendar, calendar time, binary opposition beginning–end, calendar-ritual folklore.

Упорядкування, структурування і оптимізація часу є одним із головних цивілізаційних маркерів. Для вимірювання часу людство вдавалося до різних способів рахування часових проміжків, шукаючи нові, досконаліші способи. Постійна, у строгій послідовності повторювана зміна зоряного неба, положення сонця та пов'язані з цим циклічні зміни одного сезону природи іншим дали можливість виділити проміжок часу в рік, що став не тільки універсальною одиницею відліку часу, а й важливим культуротворчим чинником. У циклічній моделі світу концепт повторюваного часового відтинку із періодом у рік породив календар як цивілізаційний проект, календарні міфи

й міфологеми «вічного повторення», «вічного відродження», «вічного воскресіння і народження Бога», а також філософське осмислення концепту «вічного повернення» (стоїки, Ф. Ніцше, С. К'еркегор). З релігієзнавчих позицій «вічне повернення» розглянув М. Еліаде, з точки зору психоаналізу – К. Юнг. О. Фрейденберг, підсумовуючи дослідження попередників, провела реконструкцію й показала як синкретичні первісні уявлення про повторювані природні явища були пов'язані із міфологемами життя і смерті, утілювались в обрядах, а з часом перетворювалися у мотиви календарно-обрядового наративу. Початок і кінець року супроводжувалися важливими для соціуму подіями вибору нового правителя, обрядового очищення й морально-психологічного звільнення від гріхів шляхом їхнього перенесення на ритуального цапа, а також із магічними діями, покликаними забезпечити успішне майбутнє тощо. Новорічні святкування й нині залишаються важливою складовою сучасної видовищно-розважальної індустрії, не тільки потужно впливають на різноманітні галузі економіки усіх розвинутих країн Заходу і Сходу, а й диктують своєрідний стиль життя з грудня по січень ледь не всьому людству, починаючи від річних звітів до різдвяно-новорічних розпродаж, від стилю одягу до номенклатури вживаних у цей період страв.

На сьогодні фольклорно-етнографічні матеріали про календарно-обрядове річне коло зібрані практично з усіх територій проживання українців. Ці друковані й архівні дані та власні експедиційні записи автора є матеріалом для даного дослідження. Зазначимо, що накопичений матеріал стосовно уявлень українців про рік і річне коло в діахронії та синхронії має незчисленні варіанти ареальних відмінностей. Їхній аналіз свідчить, що сукупність усіх діалектних форм із усіх українських етнічних територій складає власне інваріант меганаративу річного календарно-обрядового кола зі структурним незмінним ядром і постійними змінами на периферії.

В астрономічному плані рік складається із одного обертання Землі навколо центру сонячної системи. Як свідчать археологічні дані, на території України відомості про цей астрономічно обумовлений проміжок часу існували ще з часів пізнього палеоліту [1, с. 51–69]. Уявлення про циклічний час, пов'язані із постійно повторюваними явищами природи, було концептуалізовано вже у давніх аграрних культурах й відіграло значну роль у проведенні господарських робіт, а постійна повторюваність сезонів обумовила поступове утворення відповідно структурованого календарного обрядового річного кола. Михайло Грушевський зауважив: «Сільськогосподарський календар був скелетом, риштуванням, до котрого чіплялись різні акти релігійно-поетичного і громадського життя. Він їх зводив у якусь цілість, об'єднував якимись провідними, доволі неясними і не продуманими до кінця гадками. Річний календарний круг – се zarazом властиво єдина наша релігійна система, недороблена, не унята в якусь ідейну цілість, передчасно розбита і зруйнована новими церковними заходами» [4, с. 168].

Із прийняттям християнства на землі Київської Русі потрапляє впорядкований за днями й місяцями річний календар, який, по суті, є підсумком довготривалого розвитку людської думки, спостережень і досвіду. Київська Русь запозичила із Візантії так званий юліанський календар, основою якого були православні святці, у яких кожний день року співвідносився з пам'яттю про апостола, святого, праведника, мученика або з подією Священної історії. Упроваджувався церковний календар поступово, пристосовуючись до існуючих дохристиянських річних свят і ритуалів, вірувань, звичаїв тощо. На час наукової фіксації українського народного річного кола (початок ХІХ ст.) саме церковний календар визначав структуру року і послідовність проведення річних свят, обрядів, звичаїв, впливав на їхню прагматику, народну етимологію [11, с. 194–196].

Православний календар містить також пасхалії, рухливі свята, які відраховуються від християнської Пасхи, і святкування яких припадає кожного року на різні календарні дати. Пасхалії впливають і на структурування обрядового кола року. Оскільки пасхалії, за народним визначенням, «не тримають числа», то кожного року ритуали, приурочені до закінчення одного природного сезону й початку іншого (наприклад, проводи зими або зустріч весни, літа), які прив'язані до Масниці, Пасхи, Трійці, відбуваються в різні календарні дати й розбіжність може сягати до 1,5 місяця.

Необхідною умовою для впорядкування часу завжди був вибір такої сталої події, що повторюється з певною періодичністю і яка слугує точкою початку року. Семантична опозиція «початок-кінець», пов'язана із поняттям цілого, є основним маркером меж часового відтинку в рік і сезонних циклів, що його структурують. Важливість і основні функції цієї опозиції стосовно аграрного року були детально досліджені В. Проппом («Русские аграрные праздники», 1963).

Структурування часу в межах року змінювалося в залежності від форм суспільної свідомості, видів господарювання, ідеології, релігійних переконань і вірувань. Синхронний аналіз уявлень про календарний рік із різних ареалів України засвідчує їхнє гетерогенне походження і трансформації. У традиційній фольклорній картині світу українців у редукованій формі зберігаються згадки про різні системи поділу року. Релікти найархаїчнішого поділу року на дві частини (теплу й холодну) донині зберігають перекази про боротьбу Зими й Літа й пов'язані з цим фенологічні спостереження й прикмети. Показовою є приуроченість їх до християнського свята Стрічення (15.II), що в душі народної етимології отримало назву Стрічення.

Я. Головацький підкреслював спільність для всіх слов'ян синонімічного ряду «рік, год, літо», що, на його думку, свід-

чить про давність походження традиції рахувати роки саме за літом як життєво важливим періодом часу [3, с. 205]. У календарно-обрядових піснях як синонім до слова рік часто вживається вислів «наступне літо», «на те літо» у значенні наступного року.

Симетрично, за народними уявленнями, свято Введення, «вводить Літо у Зиму», супроводжується полазом не тільки людей, а й тварин (осипання їх зерном, ритуальне загодовування), прескрипціями, побажаннями, ворожіннями на майбутній рік. На думку дослідників (А. Журавльов), вибір точки початку року на початку зими, холодного періоду був зумовлений тваринництвом як основною формою ведення господарства. Ці релікти дохристиянських вірувань у редукованій та переосмисленій формі збереглися до новітніх часів. «Уведеніє 4.XII – є дуже головним и великим с'єтом у горен», – писав дослідник Гуцульщини у період між двома світовими війнами Петро Шекерик-Доників. – «Увечьир перед Уведенієм усі примівники, почінавни, чередниці чіна-тарьки зачінают свої діла робити и то їм цілий цілий рік идет добре. Уся примівка, чередоване и чірі від Уведення зачінаютци. То їх Новий Рік» [12, с. 63].

Для осілих землеробів актуальною виявилася потреба передбачити строки посіву і жнив. Археологічні знахідки часів черняхівської культури (орнаментована чаша з поселення Лепесівка на Хмельниччині, глек-календар із могильника поблизу с. Ромашки Рокитнянського р-ну Київської обл.) дають можливість припустити, що у 3–4 ст. н. е., племена, які проживали на території сучасної України, ділили рік на три доволі нерівномірні частини: вирощування врожаю, збір урожаю, споживання врожаю [1, с. 53]. Відповідно й новоліття встановлювалося на різних територіях проживання слов'янських племен або навесні, або влітку або ж на межі літа й осені. Імплицитно підтвердженням цього може бути відносно слабо

представлена календарна обрядовість осіннього й пізньозимового циклів.

Поділ року на чотири сезони виник як наслідок довготривалого спостереження і накопичення емпіричних знань, що побутували в усній формі й передавалися від покоління до покоління. Із врахуванням природних сезонів, структура обрядового річного кола містить декілька цілісних комплексів: 1) ранньовесняний (Великий піст, Явдохи, День сорока мучеників, Теплою Олексія, Благовіщення); 2) пізньовесняний (Великдень, Юр'їв день, Весняного Миколая, Вознесіння, Трійця); 3) літній (Петрівка, Купала, період жнив, Ілля, Спасівка, Перша Пречиста, Головосік); 6) осінній (Семенів день, Михайлове чудо, Друга Пречиста, Воздвиження, Покрова, Дмитра); 7) ранньозимовий (Пилипівка, Введення, Катерини, Андрія, Миколая, Наума); 8) різдвяно-новорічний; 9) пізньозимовий (Стрітення, Масниці). Кожний комплекс має власний набір основних святкових дат, власні календарні обряди, семантику, функції та ритуальне виконання. Межі комплексів позначаються спеціальними ритуальними діями, «зустріччю» і «проводами» як сезонних періодів, так і свят (зустріч весни, проводи зими, початок літа чи посту, закінчення різдвяно-новорічних святкувань). Також часові межі проведення календарних обрядів можуть позначатися календарними символами (встановленням і спаленням ритуального деревця, ритуалом приготування обрядової їжі, обходами ряджених). У фольклорній творчості сезони не тільки приурочувалися до певних церковних дат, а й називалися іменем персонажа християнської міфології. «Пори року названі у Гуцулів головню після великих съвят, які, що правда, сходять ся з астрономічним поділом року, але відносяться властиво до занятя і праці Гуцулів, які в тот час припадають. І так називають весну *святим Юрієм*, літо *святим Петром*, осінь *св. Димитрієм*, а зиму *святим Миколою*». [13, с. 1]. Святі, що уособлюють річні сезони,

є персонажами колядок і календарних наративів, які пояснюють зміну пір року через передачу один одному ключів «від світа»: «Св. Петро і Павло тримають ключі від світа; они передають їх Дмитрієви; той замикає тепло, а як уже утворит ся на землі груда, кличе св. Димитрій до св. Миколи: «Брате, пусти зиму»; той знов, сивобородий, перебравши ключі, починає сіяти зимою (снігом), а коли вже не має чим сіяти, то передає ключі Юрієви, котрий тратит зиму; як би не відобрав від него св. Петро ключів, настала би на землі друга Ноева потопа!» В. Шухевич цю розповідь доповнив ілюстрацією, посередині якої знаходиться Христос-вседержитель з двома ангелами, навкруги нього зодіакальне коло із 12-ма знаками, а на більшому колі за рухом сонця показано, як ключ передається святими, які зображені у чотирьох клеймах [13, с. 1].

Перебої, пов'язані з часовими термінами змін тієї чи іншої пори року, пізні весняні й ранні осінні приморозки гуцули пояснювали особистими стосунками між святими або їх складним, «вредним» характером: «Як на весні не поквипить ся Юрій відобрати ключі, то ме ще далі Дмитро витискати свої морози; як же Юрій поквипить ся, а ме віз брати, значить не є санна дорога, то мороз ме на літо затыгати (буде і літом мороз). Дмитро – запевняв Юра Шеребурьик із Бервінкової – каже тоді до Юрія: “Як ти мені не дав рано спати, я тобі не дам пристиглий хліб з поля зібрати” і зморозить бодай фасулі» [12, с. 8].

Весняне літочислення (березневе і ультраберезневе) було запозичене русичами з Візантії і протрималося до XIV ст. У часі воно приблизно збігалось з Великим днем весняного рівнодення, і, на думку дослідників (О. Потєбня, М. Костомаров), було саме тією подією, з якої починали відраховувати новий рік. Релікти весняного літочислення зберігаються у багатьох календарних текстах, віруваннях й обрядах, особливо приурочених до християнського свята Благовіщення, яке і сьогодні прирівнюється до Великодня («Благовіщення таке ж

велике свято, як і Великдень», «До Благовіщення не можна чіпати землю», «Благовіщення таке велике свято, що навіть пташка гнізда не в'є» та ін.).

Із XIV ст. до початку XVIII ст. рік починався з Індікту – церковного новоліття, що припадає на 1 вересня православного календаря, відповідно – 14 вересня сучасного громадянського календаря. Згадки про вереснєве новоліття фіксувалися респондентами Етнографічної комісії аж до початку 1930-х років. На Поліссі релікти новолітніх обрядів, пов'язаних із запаленням нового вогню, «весіллям свічки», «женінням каганця», «весіллям комина й лучини» зберігалися в живому побутуванні аж до електрифікації сіл у 1970-х роках і, як засвідчують наші записи з Житомирщини й Рівненщини, залишаються в пасивній пам'яті респондентів донині.

Загальноприйнятий сьогодні початок нового року з 1 січня було впроваджено 1700 року указом Петра I на території Російської імперії, у складі якої тоді перебувала значна частина України. Обряди народного Щедрого вечора, Маланкування, водіння Кози, Тура, що були приурочені до зимового сонцевороту, поступово набувають функцій новорічних святкувань. Переважна більшість дослідників народного календаря підтримують гіпотезу, згідно з якою багато ритуальних ігор («Плуг», «Оранка»), весняних мотивів колядок, щедрівок, віншувань були перенесені з весни на 1(14) січня (О. Потєбня, М. Толстой, О. Курочкін).

Наведений короткий історичний екскурс показує, як в залежності від того, що приймали за основу відліку року, складався той чи інший тип річного кола. Але попри це, зібрані фольклорно-етнографічні матеріали свідчать, що обряди, пов'язані із різними точками новоліття продовжували традиційно існувати в синхронії. Як правило, їхня функція зводилася до маркування початку-кінця того або іншого річного періоду, ритуального імітування старіння року, його смерті, розпаду й хаосу, який в результаті

цього наступав. Утративши первісний зв'язок із язичництвом як формою суспільної свідомості, релікти таких ритуалів у той же час збереглися у вигляді ігор («Калита», «Колодій», «Смерть Савки», «Маланка»), у вигляді ритуального бешкетування, яке дозволялося й не засуджувалося попри відчутні збитки. З архаїчними точками початку року пов'язані традиційні ворожіння, функцією яких було, по-перше, передбачити події, які чекали людину протягом року, а по-друге, заворожити собі вдале проходження року. Як приклад можна навести звичай лякати дерева у перший день нового року, який досить розповсюджений і сьогодні. Проте у деяких регіонах Полісся зберігаються свідчення про здійснення цих ритуальних дій на Благовіщення, що є цілком логічно з погляду календарних строків його проведення і реліктових зв'язків цього свята в народних віруваннях із Великим днем, приуроченим до весняного рівнодення, і яке власне вважали (і вважають понині) початком нового аграрного року для землеробів. Календарні ворожіння поділяються на ті, що допомагають передбачити й ті, що мають магічним чином вплинути. Вплив поділяється на: 1) превентивний апотропейний, захисний і на 2) забезпечення сприятливих обставин для суб'єкта 3) забезпечення негативних наслідків для об'єкта.

Особливий вплив на події протягом року мали такі свята, як Різдво й Великдень, найбільші та найважливіші у християнській моделі традиційного календаря українців. У дохристиянській моделі таким впливом наділяли зимове сонцестояння й весняне рівнодення, від яких, напевно, найбільші християнські свята успадкували прескрипції стосовно певних дій, що матимуть негативні/позитивні наслідки протягом року. До цих дат відносяться ворожіння про долю кожного члена сім'ї протягом року. Так, після святвечірньої вечері всі члени сім'ї свою власну ложку залишали на мисці з кутею і дивились зранку чия ложка перевернута, той помре протягом року. Ці передбачення пов'язані із концептом Долі, як частини загального блага (Сло-

божанщина, Полісся). Сюди ж можна віднести й заборону спати протягом великодньої ночі, інакше весь рік буде хотітися спати, діти страждатимуть від безсоння, «проспиш» рік тощо. Утримання від сну під час всеношної, на думку носіїв традиції, є на весь рік запорукою бадьорості й фізичної активності. На Західному Поліссі вірили, що сон господаря під час церковної великодньої служби може спричинити неурожай, що зумовить тяжкий, голодний рік для всієї родини. В даному випадку лежання під час такого сну дзеркально відібується на зернових, що поляжуть на полі, будуть знищені шкідниками. Такі заборони пов'язані з уявленнями про воскресіння Бога й природи, її оновлення, з початком аграрного року, що актуалізується у часовий період пасхалій від Великодня до Вознесіння.

Мотив «діждатися цієї ж події наступного року» («діждатися за рік / за год», «на той год») наявний у всіх календарно-обрядових піснях. «Ой дай Боже... Ой дай Боже за рок дождаті / Купайлечко убираті» [6, с. 80].

Разом із християнством наші предки перейняли і концепцію лінійного, історичного часу, проте хронологічного числення часу переважна більшість населення в Україні не мала до кінця ХІХ ст. Зокрема, за твердженнями В. Шухевича, гуцули рік номінували за значущими для місцевої громади або окремої людини подіями: війною, смертю близьких, епідемією, власним весіллям, природними катаклізмами тощо. «І так кажуть: «голодного року», – «того року, йик клали церков», – «рік перед тим» або «рік по тім», – «того року йик мене відобрали (до війська)», – «йик я оженив сі», – «йик убили Івана», – «йик мені тато, мама померли», – «йик настав наш піп», – «йик повівертало ліси» і т. п. [13, с. 1]. Згідно із записами початку ХХ ст., на Звенигородщині, структурування року проводили за православними святами й присвятками, а час в межах року рахували тижнями: «Той календар, що в церкві та шо кацапи продають на ярмарках, наші люди тоже знають: місяць гинвар, місяць

хевраль, місяць март, місяць апрель... Та промеж собою ніхто про “число місяця” не говорить, а щитають по празниках, “по «ниділях» (є такі ниділі) <...> Од Різдва до Стретення шість ниділь; непримінно Стретення буває на шості ниділі. А на сімнадцятого инваря – Питра Вари; то в той день непримінно буває половина зими. А на первого марта – Явдокиї; то це ніколи ни виходить із десятої ниділі од Різдва. А “Сорок святих” – на одинадцяті. А Благовіщення [25 марта] ніколе ни виходить із тринадцятої ниділі». Такий т. зв. «баб’ячий календар» за тижнями А. Кримський наводить від одного Різдва до другого [7, с. 178].

У фольклорній картині світу українців зберігається міфопоетичне трактування часового проміжку, що дорівнює 365 (366) діб і власне й становить інтервал із періодичністю в рік. У загадках, найархаїчнішому пласті фольклору, у фітоморфному коді для позначення року використано міфологеми світового дерева і космічного яйця: «Дванадцять орлів, п’ятдесят дві галки і триста шистдесят шість шпаків – в одне яйце залізли – Год» [5, с. 382]. Біологізм природного часу протягом року, пов’язаний із початком і кінцем кожного річного циклу, в антропоморфному коді наділений власними закономірностями. Рік, як і людина, має свій вік, народжується, із кожним днем стає старшим і вмирає. Відповідно і місяці року мають свій вік: весняні – молодші від літніх, літні – молодші за осінні, а зимові уявляють найстаршими. Згідно з цими уявленнями, у казці про дванадцять місяців року найстарший місяць – лютий, а наймолодший із 12 братів-місяців березень представлений як підліток.

Високосний рік у традиційній культурі українців наділений негативними, демонічними характеристиками. Ці вірування виявилися настільки стійкими, що протрималися до початку ХХІ ст. Поширена народна назва високосного року – *переступний*. Про переступний рік старі люди кажуть, що він «переступає через один день» – так пояснювали цю назву на Кіровоградщині ще у

1920-х роках минулого сторіччя. На Чернігівщині його вважали «преступним», тобто роком, у який трапляються війни, злочини й масові протиправні дії. На Середньому Подніпров'ї високосний рік називали *кривим, косим*, що за народною етимологією пов'язано із порушенням усталених норм. В уявленнях наших предків все, що відрізняється від загальноприйнятих правил, загрожує встановленому раз і назавжди порядку. За «неправильним» високосним роком міцно закріпилася слава важкого, небезпечного і нещасливого. І сьогодні поширені вірування, що високосний рік – несприятливий для врожаю, загрозливий для людей смертельними епідеміями й моровицею на худобу. Вірять, що у високосний рік краще не починати нових важливих справ, бо не буде в них успіху й не щаститиме. Особливо небезпечним вважають початок і кінець високосного року, намагаються обережно поводитися з фінансами, не робити боргів, бо «за них прийдеться розплатися не грошима, а чимось іншим та й набагато дорожчим» (Житомирщина, Рівненщина). На Полтавщині високосний рік називали *касяновим роком* за іменем святого Касяна, якого у церковних святцях згадують 29 лютого. Тут і сьогодні «у високосний рік колядок не співають, так ще баби казали» (зап. Чебанюк О. Ю. 22. II.2005 р. від Вівчаренко В., 1945 р. н., с. Галяве Чорнухинського р-ну Полтавської обл.

Уявлення про божественне походження року, згідно з матеріалами Етнографічної комісії, протрималося до початку колективізації. «Старі люди кажуть, що бог поділив рік на місяці, а місяці на тижні, а тижні на дні. Зразу був рік, але богові було невігідно і він поділив рік на місяці» (Крижопіль); «щитають, Ісус Христос поділив час на роки, пори року, місяці, дні як ходив раніш по землі» (Білоцерківщина).

Рік у традиційній культурі наділений власними закономірностями. Ритуальні предмети, важливі події зберігають свою значущість, як правило, протягом року. «Попіл, що сі лишиш в печі на святий вечір, то ховають на цілий рік. Як іде товар

перший раз на пашу, то ворота перісипають тим попелом і кажуть: “Аби худоба була здорова як різдво”. І аби опериці не приступали, то стайню довкола обсипають тим попелом» [8, с. 87]. Предмет, який використовували в ритуалі або з магичною метою, як правило, спалюють через рік. Зокрема, маковіїний букет, троїцьку зелень, різдвяно-новорічні атрибути, залишки паски й посвячених великодніх яєць тримати вдома вважають поганою прикметою. Їх знищують: спалюють («відправляють з димом до Бога»), закидають на дах (що семантично тотожне випровадженню на небо), закопують у землю.

Рік відіграв важливу роль і в особистому житті людини, у житті всієї сім'ї й роду. Особливо річних заборон і прескрипцій дотримуються, якщо в родині хтось помер. В. Гнатюк подав такі відомості з с. Мшанець «Де був мерлець у хижи, то в різдвяні свята не колядували, а христосали (співали церковні пісні, як “Бог предвічний” і ин., а не старосвітські). Не тнуть до року стін у хижи жовтим каменем, не миють стін, де був мерлець, а ще старший; повідають, що може де в шкаралущі душечка сидить, ото як би її здер, вигнало би ся душу. Не годиться весілля робити, щоби музики не грали; хто конче хоче мати музику, то грають у часі весілля в сусідні хижи. Синові і дівці не вільно гуляти по смерті батька або матери до року. Також не носять за батьком і матерю через рік червоних пацьорок, полятиць, червоної крайки, якою припасують жінки і дівки лайбик» [10, с. 218]. Переказ про те, «скільки душа буде в хаті як хто умре», демонструє які уявлення лежать в основі ритуалу справлять роковини за небіжчиком. «Як умре в хаті хто-небудь, то душа до 40 день у хаті живе. А як пройде 40 день, то Бог забірає на небо и пристроює її де-небудь у куточку аж поки пройде год. А як пройде год, тоді Бог приводить її чи то до гришників чи до праведників і вже пристроює жизнь безконешну».

Рік був терміном, протягом якого діяли обереги, замовляння, чари, прокльони. Так залом на полі робили або на смерть

господаря (тобто, назавжди), або «годовий», який діяв протягом року [2, с. 8]. У громадському побуті термін у рік застосовували як базовий термін для найму, договору, оренди тощо. На те, що наймалися не на виконання певного обсягу роботи, а саме на термін часу, звернув увагу В. Кравченко: «Платня бралась не за зроблену працю, а за певний час перебування наймита, за рок, за півроку, за місяць».

У фольклорі слово «рік» уживають як синонім до слова «довгий, багато часу». «День – год», кажуть про день, протягом якого було виконано багато роботи. «Кому ніч мала, кому ніч мала, – / Нашій Марусі да за год стала...» [9, с. 138].

Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що в українському народному календарі рік є основною одиницею вимірювання часу. У традиційній картині світу українців, у річних звичаях і фольклорі у редукованій формі зберігаються архаїчні уявлення про походження цього часового відтинку, прадавній поділ на теплу й холодну частини, наділення його іманентними властивостями, власною фольклорною семантикою.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бандрівський М. Свідчення про найдавніші астрономічні знання на заході Українського Лісостепу. *Українське небо. Студії над історією астрономії в Україні : збірник наукових праць / за заг. ред. О. Петрука*. Львів : Інститут прикладних проблем механіки і математики, 2014. С. 51–69.

2. Вовк Ф. Про закрукти. *Український науковий збірник / Українське наукове товариство у Києві. Вип. II*. Москва, 1916. С. 3–10.

3. Головацький Я. Поділ часу у русинів. *Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. / Упорядкування, підготовка текстів, біографічні довідки і примітки І. І. Пільгука та М. Г. Чорнопиского*. Київ, 1965. С. 205–229.

4. Грушевський М. Історія української літератури : в 6 т., 9 кн. Київ : Либідь, 1993. Т. 1. 362 с.

5. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Очерки по этнографии края. Харьков : Издание Харьковского Губернского Статистического Комитета. 1898. Т. I. 1012 с.

6. Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся : матеріали комплексних наукових експедицій Рівненського фольклорно-етнографічного товариства / упоряд. В. П. Ковальчук ; голов. ред. В. Сидорук ; Управління у справах захисту населення від наслідків аварії на ЧАЕС Рівненської облдержадміністрації, Етнокультурний центр «Веснянка» Рівненського міського Палацу дітей та молоді, Рівненське фольклорно-етнографічне товариство, Рівненське міське (незалежне) об'єднання товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка. Рівне : Перспектива, 2001. Вип. 1. С. 76–91.

7. Кримський А. Ю. Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного : Відтворення з авторського макету 1930 р. / Авт. передм. А. Ю. Чабан. Черкаси : «Вертикаль», видавець ПП Кандич С. Г., 2009. 464 с.

8. Колесса Ф. Людові вірування на Підгір'ю. В с. Ходовичах Стрийського повіту списав Філярет Колесса. *Етнографічний збірникзбірник / вид. Етногр. коміс. Наук. т-ва імені Шевченка. Львів : 3 друк. НТШ, 1895–1929. Т. V / вид. під ред. І. Франка. 1898. С. 76–98.*

9. Пісні з родин і хрестин (збірник-реконструкція із теоретичною розвідкою, коментарями, моделями ритмоструктури, покажчиками) / упоряд. А. І. Іваницький. Вінниця : Нова Книга, 2013. 456 с.

10. Похоронні звичаї й обряди. Зібрав Володимир Гнатюк. *Етнографічний збірник*. Львів, 1912. Т. 31–32. С. 133–424.

11. Чебанюк О. Календарні хрононіми в українській традиційній культурі та фольклорі. *Українознавчий альманах*. Київ, 2012. Вип. 8. С. 194–196.

12. Шекерик-Доників П. Рік у віруваннях гуцулів. Верховина : Гуцульщина, 2009. 351 с.

13. Шухевич В. О. Гуцульщина : в 5 частинах / передм. А. А. Карпенко ; післям. М. С. Глушко ; упоряд. О. О. Савчук. (Репринтне видання 1899–1908 рр.). Харків : Видавець Олександр Савчук, 2018. 1218 с.

REFERENCES

1. BANDRIVSKYI, Mykola. Evidences on the Oldest Astronomical Knowledge in the West of the Ukrainian Forest Steppe. In: Oleh PETRUK, ed. *Ukrainian Sky. Studies on the History of Astronomy in Ukraine: Collected Scientific Papers*. Lviv: NAS of Ukraine Yaroslav Pidstryhach Institute of Applied Problems of Mechanics and Mathematics, 2014, p. 51–69 [in Ukrainian].

2. VOVK, Fedir. On Purchases. In: Mykhailo HRUSHEVSKYI, ed.-in-chief. *Ukrainian Scientific Collection*. Ukrainian Scientific Society in Kyiv. Moscow, 1916, iss. 2, pp. 3–10 [in Ukrainian].

3. PILHUK, Ivan and Mykhailo CHORNOPYSKYI, compilers. Yakiv Holovatskyi. Time Division in the Ruthenians. In: *Writers of Western Ukraine of the 1830s – 1850s*. Texts preparation, biographic inquiry and annotation by Ivan PILHUK and Mykhailo CHORNOPYSKYI. Kyiv, 1965, pp. 205–229 [in Ukrainian].

4. HRUSHEVSKYI, Mykhailo. *History of Ukrainian Literature. In Six Volumes, Nine Books*. Kyiv: Lybid, 1993, vol. 1, 362 pp. [in Ukrainian].

5. IVANOV, Vasily, ed. *Life and Works of the Peasants of the Kharkov Governorate. Essays on the Ethnography of the Region*. Kharkov: Publishers of the Kharkov Provincial Statistical Committee, 1898, vol. 1, 1012 pp. [in Russian].

6. KOVALCHUK, Viktor, compiler. SYDORUK, Valeriy, ed.-in-chief. *Ethnocultural Heritage of Polesia in Rivne Oblast: Materials of the Complex Scientific Expeditions of Rivne Folklore-Ethnographic Society*. Board in the Affairs of Population Protection against the Consequences of the Accident at Chornobyl Atomic Electric Power Station of the Rivne Oblast State Administration, Ethnocultural Centre “Vesnianka” of Rivne City Palace of Children and Youth, Rivne Folklore-Ethnographic Society, Rivne City (Independent) Union of the Taras Shevchenko Prosvita Community. Rivne: Prospect, 2001, iss. 1, pp. 76–91 [in Ukrainian].

7. KRYMSKYI, Ahatanhel. *Zvenyhorodshchyna. The Homeland of Shevchenko from the Ethnographic and Dialectical Views: Recreated from the Author’s Model of the 1930*. Prefaced by Anatoliy CHABAN. Cherkasy: “Vertical”, Bookmaker PE Kandych S. H., 2009, 464 pp. [in Ukrainian].

8. KOLESSA, Filiaret. Folk Beliefs in the Foothills. Filiaret Kolessa has Noted in the Village of Khodovychi in Stryi County. In: Ivan FRANKO, ed. *Ethnographic Collection*. Published by the Ethnographic Commission of the Shevchenko Scientific Society. Lviv: From the ShSS Printing-House, 1895–1929. Vol. 5, 1898, pp. 76–98 [in Ukrainian].

9. IVANYTSKYI, Anatoliy, compiler. *Songs from the Childbirth Ceremonies (Rodyny) and Baptisms (Collection-Reconstruction with Theoretical Paper, Comments, Models of Rhythm Structure, Indices)*. Vinnytsia: New Book, 2013, 456 pp. [in Ukrainian].

10. Funeral Customs and Rites. Collected by Volodymyr HNATIUK. In: Ilarion SVIENTSITSKYI, ed. *Ethnographic Collection*. Published by the Ethnographic Commission of the Shevchenko Scientific Society. Lviv: From the ShSS Printing-House, 1895–1929. Vol. 31–32, 1912, pp. 133–424 [in Ukrainian].

11. CHEBANIUK, Olena. Calendar Chrononyms in Ukrainian Traditional Culture and Folklore. In: Serhiy RUDENKO, ed.-in-chief. *Ukrainian Studies Anthology*. Kyiv, 2012, iss. 8, pp. 194–196 [in Ukrainian].

12. SHEKERYK-DONYKIV, Petro. *Year in the Hutsuls’ Beliefs*. Verkhovyna: Hutsulshchyna, 2009, 351 pp. [in Ukrainian].

13. SAVCHUK, Oleksandr, compiler. *Volodymyr SHUKHEVYCH. Hutsulshchyna: In Five Parts*. Prefaced by Andriy KARPENKO; postfaced by Mykhailo HLUSHKO. (Reprinted edition of the 1899–1908). Kharkiv: bookmaker Oleksandr Savchuk, 2018, 1218 pp. [in Ukrainian].

SUMMARY

A year as a main unit of time in Ukrainian traditional culture is considered in the article. Folklore and ethnographic materials about the calendar-ritual annual cycle are collected from all territories of Ukrainians residence. The material for this study includes printed and archival data and the authoress's own expeditional records. The idea of Ukrainians about the year and the annual cycle in diachrony and synchrony has innumerable variants of areal variants. Their analysis shows that the totality of all dialectal forms from all Ukrainian ethnic territories is actually an invariant of the meganarrative of the annual calendar-ritual circle with a structurally unchanged core and constant changes on the periphery. Synchronous analysis of the notions on the calendar year from different areas of Ukraine shows their heterogeneous origin and transformation. Various systems of the year division are mentioned in the traditional folklore picture of the Ukrainians world in a reduced form. A year consists of one rotation of the Earth around the center of the solar system. According to archeological data, information about this astronomically determined period of time has existed in Ukraine since the Late Palaeolith. Together with Christianity, the ancient Ruthenians have adopted the calendar and the concept of linear, historical time from Byzantium. At the same time, the vast majority of the population in Ukraine hasn't got a chronological calculation of time until the end of the 19th century. The brief historical digression submitted in the article shows how, depending on what is taken as the basis of the year, one or another type of annual cycle is formed. Folklore and ethnographic materials show that traditionally rites with different points of the New Year continue to exist. Their main function is to mark the beginning and end of a particular season, a ritual imitation of the aging of the year, its death, decay and chaos. Relics of such rituals have lost their original connection with paganism as a form of social consciousness. They have survived in the form of games (*Kalyta, Kolodiy, Death of Savka, Malanka*) as the ritual brawls. Traditional divination is associated with the archaic

points of the year beginning. Their function is, firstly, to predict the events awaiting a person during the year, and secondly, to enchant the successful passage of the year. Holidays such as Christmas and Easter have a special impact on the events of the year. They are the largest and most important feasts in the Christian model of the traditional Ukrainian culture. In the pre-Christian model, such influence is given to the winter solstice and the spring equinox. In such a way the most significant Christian holidays have inherited prescriptions for certain actions that will have negative / positive consequences during the year. The mythopoetic interpretation of the year is preserved in the folklore picture of the Ukrainians world. This is reflected in the riddles, orders. The leap year is endowed with demonic features even nowadays.

Keywords: year, calendar, calendar time, binary opposition *beginning-end*, calendar-ritual folklore.